

تحلیلی از همسررداری در سیره فاطمی

صبا طاهر شاه آبادی *

اکرم جعفری **

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۲۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۳/۱۳

چکیده

حضرت فاطمه علیها السلام عصاره تمام نمای نیکی‌ها و ارزش‌های اخلاقی است. استفاده از سیره زندگی ایشان در تمامی ابعاد به خصوص همسررداری بسیار ارزشمند و راه‌گشاست؛ چرا که کاردانی در رفتار صحیح با همسر می‌تواند باعث موفقیت در همسررداری و زندگی شود. پژوهش حاضر با هدف بررسی شیوه همسررداری در سیره فاطمی انجام گرفته است و از روش توصیفی و تحلیلی استفاده شده است. محقق در این تحقیق ابتدا به مفهوم شناسی پرداخته و در ادامه شیوه همسررداری حضرت زهرا علیها السلام را به لحاظ مسائل اقتصادی، عاطفی و تدبیر منزل بیان نموده و به این نتایج دست یافته است: حضرت زهرا علیها السلام در تمام دوران زندگی خویش با همسرشان مدارا و سازگاری داشتند و بر مشکلات و کمبودهای اقتصادی زندگی صبر و مدارا می‌نمودند و همسر خویش را به خاطر مشکلات اقتصادی سرزنش نمی‌کردند. ایشان در زمینه عاطفی نیز با اطاعت از همسر، داشتن صداقت در زندگی، زینت ظاهری و آراستگی برای همسر، ایثار در همسررداری، بهترین یار و یاور برای همسر خویش، اظهار محبت به همسر، عشق و علاقه شدید به همسر و احترام به همسر، وظایف همسررداری خویش را به نحو

* دانش‌آموخته مدرسه علمیه الزهرا / دزفول ، sabataheri2710@gmail.com

** دانش‌آموخته مرکز آموزش عالی الزهرا علیها السلام / دزفول / jaafary.a66@gmail.com

احسن انجام می‌دادند. علاوه بر این، حضرت زهرا علیها السلام با خانه‌داری و تقسیم کارهای خانه، به تدبیر امور منزل خویش می‌پرداختند.

کلیدواژه‌ها: فاطمه علیها السلام، همسر داری، سیره، مشکلات اقتصادی، محبت، تدبیر منزل.

مقدمه

یکی از امور مقدس که در دین اسلام بسیار به آن توجه شده است، نهاد خانواده است. خانواده به عنوان مهم‌ترین نهاد اجتماعی نقش محوری و مهمی در سعادت اعضایش دارد و هرکدام از زن و شوهر اگر مطابق وظایف شرعی خویش رفتار کنند، موجب استواری و ایجاد نشاط در انسان می‌شوند. اما متأسفانه، در خانواده‌های امروزی به خاطر دوری و غفلت از دستورات اسلام، زن و شوهر اهمیت و احترام کمتری برای همدیگر قائل هستند و به همین خاطر کانون خانواده دچار تزلزل و سستی می‌شود و مشکلات عدیده‌ای را به وجود می‌آورد. به همین دلیل، خانواده‌ها، نیازمند معرفی الگوها و مصداق‌های اسلامی مناسب هستند تا بتوانند با استفاده از سیره این بزرگواران و عملی نمودن آن در خانواده، مشکلات خویش را برطرف نمایند و موجب شور و نشاط و ثبات و دوام آن کانون شوند. جایگاه خانواده و همسردهاری در مورد پایداری آن به قدری مهم است که مورد توجه نویسندگان واقع گردیده است.

این مقاله با رویکردی اسنادی و توصیفی تحلیلی، به شیوه همسردهاری در سیره فاطمی می‌پردازد.

مفهوم شناسی

برای آشنایی بیشتر با موضوع پژوهش در ابتدا به برخی مفاهیم اصلی پیرامون آن پرداخته می‌شود:

۱. سیره

«سیره»، در لغت از ماده «سیر» است. سیر یعنی حرکت، رفتن، راه رفتن، همچنین نوع راه رفتن (عمید، ۱۳۸۰، ذیل واژه سیر). سیره بروزن «فعله» است و در زبان عربی دلالت بر نوع می‌کند. راغب اصفهانی سیره را به معنای حالتی دانسته که انسان یا غیرانسان بر آن حالت باشد (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ص ۴۳۳).

سیره در اصطلاح به آن بخشی از رفتار و عمل هر شخص گفته می‌شود که از حالت وحدت و یک‌بار یا چند بار محدود انجام گرفتن بیرون آمده باشد و به مرحله تکثر و مداومت رسیده باشد و به صورت یک سبک و روش درآمده باشد. سیره در روایات با آنچه در اصطلاح یادشده است سازگاری و هماهنگی دارد (جمعی از محققان، ۱۳۸۹، ص ۴۹۴).

۲. همسررداری

همسررداری، مهارتی است که زن و شوهر (زوجین) با شناخت توانمندی‌ها، تفاوت‌ها و حساسیت‌های یکدیگر بتوانند به نیازهای جسمی، عاطفی، روانی، جنسی و... طرف مقابل پاسخ می‌دهند. به طوری که هر دو احساس رضایت خاطر نموده به آرامش نسبی دست یابند. محقق قصد دارد سیره همسررداری حضرت زهرا علیها السلام را در سه بخش مسائل اقتصادی، مسائل عاطفی و تدبیر امور منزل تبیین نماید.

شیوه همسراری فاطمی

الف. مسائل اقتصادی

۱. ساده زیستی

در شرایطی که زنان اشراف در زمان حضرت زهرا علیها السلام غرق در تجملات مادی و راحتی بودند؛ ریحانه پیامبر صلی الله علیه و آله با وجود مقام و منزلتی که داشتند و هزاران مرتبه از آنان محبوب تر و بااصالت و ارزش بودند با این وجود سادگی زندگی ایشان به حدی بود که شبانه روز در اوایل تمام کارهای منزل را به تنهایی انجام می دادند آن قدر سخت کار می کردند که تاول های دستشان پینه می بست.

روزی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله وارد منزل فاطمه علیها السلام و دخترش را دید که روی زمین نشسته با یک دست فرزندش را در آغوش گرفته شیر می دهد و با دست دیگر آسیاب دستی گندم ها را آرد می کند. اشک در چشمان رسول خدا صلی الله علیه و آله حلقه زد و فرمود: «فَقَالَ يَا بِنْتَاهُ تَعْجَلِي مَرَارَةَ الدُّنْيَا بِحَلَاوَةِ الْآخِرَةِ»: دخترم تلخی ها و مشکلات دنیا را به یاد شیرینی و سعادت بهشت بر خود گوارا ساز. حضرت فاطمه علیها السلام در جواب پدر فرمود: «فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ الْحَمْدُ لِلَّهِ عَلَى نِعْمَائِهِ وَالشُّكْرُ لِلَّهِ عَلَى آيَاتِهِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ»: ای رسول خدا، حمد و شکر و سپاس سزاوار خداست در برابر نعمت های بی کرانه او (حویزی، ۱۴۱۵، ج ۵، ۴۹۴). وعده رسول اکرم صلی الله علیه و آله مطابق آیه پنجم سوره ضحی بود که می فرماید: «وَلَسَوْفَ يَعْطِيكَ رَبُّكَ»: و به زودی پروردگارت تو را عطا خواهد داد تا راضی شوی. این آیه شریفه می فرماید: در زندگی آخرت خدا آن قدر به تو عطا می کند تا راضی شوی. هم اعطای خدا را مطلق آورده و هم رضایت رسول خدا صلی الله علیه و آله را (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۲۰، ص ۵۲۳).

گرچه انتخاب زندگی زاهدانه و دور از زرق و برق که متعاقباً سختی و کار بسیار

را به همراه داشت، انتخاب خود حضرت زهرا علیها السلام بود؛ ولی از طرفی دیگر پیامبر صلی الله علیه و آله از شدت عشق به او، رضایت نمی داد که بهره های معنوی دختر گران مایه اش با زرق و برق دنیا کم رنگ شود و فاطمه علیها السلام در پرتو درایت و یقین و ایمان خویش به این آموزش های انسان ساز سخت، باور داشت که پارسایی در دنیا بهره های بزرگ و پرشکوه اخروی را پرشکوه تر و ارج دار تر می سازد. به همین دلیل، پیشگام بود و از سختی های زندگی و کارهای سخت روزانه برای گذران معاش برای رسیدن به ارزش های معنوی استقبال می کرد و شکرگزار خدا بود (جلیل زاده، ۱۳۹۷).

۲. مدارا و سازگاری

حضرت فاطمه علیها السلام با همسر خود سازگاری داشتند. این سازگاری و وحدت واقعی ایشان، برای همه ما به عنوان یک سبک زندگی موفق و الگوست و باید سرلوحه زندگی گردد. خصوصاً در زندگی های پرتوقع و دشوار امروزی که اکثر مردم تنها به فکر تجملات و خواسته های نابجا از همسرانشان هستند، باید با معرفی سبک زندگی حضرت زهرا علیها السلام دید اندیشمندان و عاشقانان ای فراروی زندگی مردم، به خصوص جوانان امروزی قرار دهیم. حضرت زهرا علیها السلام، حدود نه سال در خانه امام علی علیه السلام زندگی کردند و در این مدت از او درخواست و تمنایی نداشتند؛ زیرا اصل را بر این گذاشته بودند که باری بردوش علی علیه السلام نباشد حتی زمانی که گرسنه است و امام علی علیه السلام از او می پرسد، پس چرا نگفته ای؟ می فرمایند: «من حیامی کنم از خدایم چیزی را بر تو تکلیف کنم که تو را توانایی انجام آن نباشد» (کوفی، ۱۴۰۱، ص ۸۳).

حضرت فاطمه علیها السلام نوعروس هستند ولی در اتاقی زندگی می‌کنند که نصف آن حصیر است و نصف دیگری از شن نرم، ولی به این دل خوش هستند که همسری چون علی علیه السلام دارند و خدا به رضای او راضی است (جلیل زاده، ۱۳۹۷). رسول خدا صلی الله علیه و آله چند روز پس از عروس حضرت فاطمه علیها السلام به دیدار آن‌ها رفتند. از علی خواست تا چند لحظه از اتاق بیرون رود، پس از فاطمه علیها السلام پرسیدند: «دخترم همسرت را چگونه یافتی؟» عرض کردند: «پدر جان، خدا بهترین مردان را نصیب من کرده، لکن زنان قریش که به دیدنم آمدند به جای تبریک، عقده‌ای بردلم نهادند و گفتند: «پدرت تو را با مردی فقیر و تهیدست کابین بسته با اینکه ثروتمندان رجال بزرگی خواستگار تو بودند».

رسول خدا صلی الله علیه و آله دخترش را دلداری داد و فرمود: «نور دیده‌ام! پدر و شوهر تو فقیر نیستند. به خدا سوگند گنج‌های زمین را بر من ارزانی داشتند، ولی من نعمت‌های اخروی را به ثروت و مال دنیا ترجیح دادم. عزیزم! من برای تو همسری برگزیدم که از همه زودتر اسلام آورد و او از حیث علم و دانش و عقل بر تمام مردم برتری دارد خدا در بین بشر، من و شوهرت را برگزید تو همسر خوبی داری، قدرش را بدان و از فرمانش سرپیچی نکن.» سپس علی علیه السلام را خواندند و فرمودند: «با همسرت مدارا و مهربانی کن و بدان که فاطمه علیها السلام پاره تن من است. هر کس او را آزار کند، مرا اذیت کرده و هر کس او را خشنود کند مرا خشنود کرده است.» (امینی، ۱۳۹۴، ص ۶۸).

۳. تحمل مشکلات و کمبودهای اقتصادی

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمودند: «از برکات اخلاقی و فکری زن خوب این است که

هزینه و مخارجش کم باشد (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۳، ص ۲۳۱) و «در اداره خانه و صرفه جویی در مصرف، یار و همکار شوهرش باشد» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱۰۳، ص ۲۳۸). تمام این ویژگی‌ها در وجود حضرت زهرا علیها السلام جمع بود و آن حضرت با مدیریت لازم و با صبر و بردباری همه تلخی‌ها را به کام امام علی علیه السلام شیرین می‌نمودند و در برابر مشکلات مالی عقب‌نشینی نمی‌کردند. (بحرانی پور، ۱۳۹۴).

حضرت علی علیه السلام می‌فرمایند: «تزوجت فاطمه علیها السلام و ماکان لی فراش، و صدقتی الیوم لو قسمت علی بنی هاشم لوسعتهم» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۱، ص ۴۳)؛ من در حالی با حضرت زهرا علیها السلام ازدواج کردم که زیراندازی در خانه نداشتم. در حالی که در همان تاریخ احسان و بخشش من به نیازمندان و قدری زیاد بود که اگر به بنی هاشم تقسیم می‌شد، همه آنان را غنی و بی‌نیازی کرد. در حقیقت، دنیا در نگاه حضرت فاطمه علیها السلام برخورد با سختی‌ها و مشکلات و تحمل رنج و گرسنگی و خستگی است، اما همه این‌ها آمیخته با شیرینی صبر و بردباری و بخشش و ایثار هستند. حضرت زهرا علیها السلام می‌دانستند که رضایت خداوند و رضایت رسولش فوق ارزش دنیا است (رضوانی، ۱۳۸۹، ص ۷۶).

با کاوش در زندگی حضرت زهرا علیها السلام، به روشنی درمی‌یابیم که زندگی وی حتی پس از دستیابی به دارایی فراوان، به ویژه پس از پیروزی بر یهودیان بنی نضیر و خیبر و مالکیت فدک، تغییری نکرد باینکه درآمد فراوان فدک به روایتی افزون بر بیست و چهار هزار دینار و به نقلی سالانه هفتاد هزار دینار بوده است (قمی، ۱۳۹۷، ص ۴۵). دکتر محمد عبدی مانی درباره قناعت حضرت

زهرا علیها السلام چنین می نویسد: «زهرا علیها السلام به سهم خود قانع بود زیرا می دانست که حرص باعث تفرقه قلب و تشتت خاطر می شود و برزندگانی سخت صبور بود و با قناعتی که داشت به استقبال زندگی می رفت و زیاد ستایش خداوند متعال را برآن زندگی داشت خانه به حال خود و راضی به زندگی اش بود.» (بحرانی پور، ۱۳۹۴)

۴. عدم سرزنش شوهر در مشکلات اقتصادی

یکی از رفتارهای آموزنده حضرت فاطمه علیها السلام در برخورد با همسر بود که هرگز امام علی علیه السلام را به خاطر فقر و مشکلات اقتصادی، که همیشه با آن مواجه بودند، سرزنش نمی کردند. کمبود امکانات از ویژگی های بارز تاریخ صدر اسلام و به ویژه زندگی خانواده حضرت زهرا علیها السلام بود، حتی برخی زنان قریش به ایشان به خاطر ازدواج با مردی فقیر طعنه می زدند (مفید، بی تا، ج ۱، ص ۳۶). اما در هیچ جا گلاهی از این بابت نداشتند و بنا بر برخی گزارش ها، با نخریسی برای دیگران به اقتصاد خانواده کمک می کردند (ابن بابویه، ۱۳۷۶، ص ۳۲۹؛ خوارزمی، ۱۴۱۱، ص ۲۶۸).

ب. سیره عاطفی

۱- عشق و علاقه شدید

حضرت فاطمه علیها السلام با الهام از دستورات الهی و پدر بزرگوارش نسبت به امیرالمؤمنین علیه السلام فوق العاده علاقه مند بود و هرگز برخلاف رضای او گام بر نمی داشت و برخورد و زندگی اش با مولا طوری بود که غم و غصه های وارده در بیرون خانه با دیدار فاطمه برطرف می شد. امام علی علیه السلام در این باره می فرماید:

«فوالله ما أغضبتها، ولا أكرهتها على أمر حتى قبضها الله عزوجل، ولا أغضبتني، ولا عصت لي أمرا، ولقد كنت أنظر إليها فتنكشف عني الهموم والاحزان» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۳، ص ۱۳۴؛ شبیر، ۱۴۲۸، ج ۱، ص ۱۹۶؛ بحرانی اصفهانی، ۱۴۰۵، ج ۱۱، ص ۱۹۶). به خدا من هرگز زهرا را به خشم نیاوردم و او را به کاری مجبور نساختم تا اینکه مراد در فراقش گرفتار ساخت و متقابلاً او نیز مرا خشمگین نساخت و هیچ وقت نافرمانی نکرد و هرگاه من با او دیدار می کردم غم و غصه هایم از دلم برطرف می شد. این حدیث از عشق و علاقه شدید متقابل دو همسر معصوم حکایت می کند که در طول زندگی آنان کوچک ترین اختلافی پیش نیامده است، بلکه مشکلات خارجی و اجتماعی با دیدار محبت آمیز مرتفع می گردید (بابازاده، ۱۴۱۸، ص ۸۶).

حضرت فاطمه علیها السلام نیکوترین رفتار را نسبت به همسرش ابراز می داشت؛ هنگامی که علی علیه السلام را محزون و گریان می یافت، با نگرانی می گفت: «خداوند چشمانت را گریان نسازد». وقتی امام علی علیه السلام به دستور پیامبر صلی الله علیه و آله، به مأموریتی جنگی و سخت اعزام می گشت، چشمان فاطمه علیها السلام از فرط محبت و نگرانی از دوری علی علیه السلام گریان می شد (جباری، ۱۳۹۲، صص ۱۱۰-۱۰۹).

وقتی امیرالمؤمنین علیه السلام را به زور و اجبار برای بیعت با غاصبین خلافت به مسجد آوردند، آن بانوی دو عالم به دنبال علی علیه السلام در کنار قبر رسول خدا صلی الله علیه و آله قرار گرفت و فرمودند: «اگر پسر عمویم علی علیه السلام را رها نسازید، سوگند به خدا موهایم را پریشان نموده و پیراهن پدرم را بر سر گرفته و شما را نفرین می کنم». در این روایت، که از طریق امام صادق علیه السلام از جناب سلمان نقل شده، آمده است: «در این هنگام آثار بلای آسمانی پدیدار گشت و سلمان از فاطمه علیها السلام

شفاعت کرد که آن حضرت نفرین نماید هم زمان علی علیه السلام را نیز آزاد کردند» (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۸، ص ۲۳۸).

در یک روایت دیگر آمده است که حضرت زهرا علیها السلام اگرچه در بستری بیماری بود و غم‌ها و غصه‌های فراوانی که در اثر فشار و جنایت مهاجمین خون‌خوار به خانه آن حضرت پیش آمده بود، وی را فراگرفته بود ولی پیوسته به یاد علی علیه السلام و آینده آن بزرگوار در اضطراب به سر می‌برد و حتی در هنگام مرگ سکرات مرگ را فراموش کرده و در مورد مصائب آتی امیرالمؤمنین گریه می‌کرد.

چنان که امام صادق علیه السلام نقل می‌کنند: «لما حضرت فاطمة الوفاة بکت فقال لها أمير المؤمنين: يا سيدتي ما يبكيك؟ قالت: أبكى لما تلتقي بعدي فقال لها: لا تبكي فوالله إن ذلك لصغير عندي» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۳، ص ۲۱۸؛ بحرانی اصفهانی، ۱۴۰۵، ج ۱۱، ص ۴۹۴)؛ چون وقت شهادت فاطمه علیها السلام فرارسید، شروع به گریه کرد. حضرت علی با یک تعبیر عالی و تعجب‌آمیز پرسید: «ای سرور من چرا گریه می‌کنی؟» پاسخ داد: «برای آن مشکلاتی که بعد از من با آن‌ها مواجه خواهید شد.» حضرت فرمودند: «تو گریه نکن من همه این‌ها برای من آسان است.» گریه‌های حضرت فاطمه علیها السلام برای امیرالمؤمنین آن‌هم در حال مرگ و سکرات آنکه معمولاً هرکسی به فکر خود می‌باشد، شدت علاقه ایشان را به امام علی علیه السلام در بردارد و بالاخره چون خبر شهادت حضرت زهرا علیها السلام را به علی علیه السلام دادند آن حضرت در حال حرکت به زمین افتاد و هرچه خواست بلند شود، ممکن نشد.

همه این احادیث و قضایای تاریخی نشان می‌دهد که در میان علی و فاطمه علیها السلام محبت، عشق و علاقه فوق‌العاده‌ای حاکم بود که در فراق فاطمه، علی به حالت غشوه می‌افتد و صبر و توانایی به ناتوانی و کم‌صبری تبدیل می‌گردد و

حضرت فاطمه علیها السلام نیز هرگز یاری امام علی علیه السلام را فراموش نمی‌کند و در هنگام سكرات مرگ که لحظات بسیار دشوار به حساب می‌آیند، به یاد گرفتاری و مصائب آن حضرت اشک می‌ریزد. (بابازاده، ۱۴۱۸، صص ۸۹-۸۶).

۲- زینت ظاهری و آراستگی برای همسر

انسان به طور طبیعی و فطری آراستگی و زیبایی را دوست دارد و بر هر انسانی لازم است که آراستگی به آرایش و نظافت را به عنوان یک وظیفه روزانه در منزل رعایت نماید. از لحاظ روانی، آراستگی، نظافت و زیبایی و زیباسازی خانه و خانواده آرامش اعضای آن را فراهم می‌کند و عامل مؤثری برای افزایش محبت خواهد بود که حضرت زهرا علیها السلام به این امر توجه بسیار داشتند و همیشه معطر و آراسته بودند و به عنوان زینت و استحباب انگشتر عقیقی به دست داشتند و لباسی سفید، به ویژه برای نماز می‌پوشیدند و گردنبندی به گردن داشتن و از قول پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: «هرکس انگشتری عقیق به دست کند همواره خیر می‌بیند» (کلینی، ۱۳۸۸، ج ۵، ص ۳۲۴؛ بحرانی پور، ۱۳۹۴).

حضرت زهرا علیها السلام در واپسین لحظات زندگی پس از وضو گرفتن به اسماء بنت عمیس فرمودند: «ای اسماء عطر مرا، همان عطری که همیشه می‌زنم و پیراهنی را که همیشه با آن نماز می‌گذارم، بیاور و اگر بیدار نشدم کسی را به دنبال علی بفرست تا بیاید.» ام سلمه می‌گوید: «از آن حضرت پرسیدم آیا عطر و بوی خوشی تهیه کرده‌ای؟» فرمودند: «آری» و رفت و شیشه عطری آورد و مقداری در کف دست من ریختند، بوی خوشی داشت که هرگز نبویده بودم

گفتم: «این عطرخوش بورا از کجا تهیه کرده اید فرمودند: «این عطر مشکى است که از بال و پرجبرئیل فروریخته است» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۳، ص ۵۹؛ فخرالدینی نجفی، ۱۳۸۱، صص ۱۹۹-۱۹۸).

۳- ایثار در همسرداری

۱۲۵

شالوده هیچ خانواده‌ای بدون گذشت و ایثار استوار نمی‌ماند؛ خانواده‌ای که تمام افراد آن در اندیشه منافع شخصی خود باشند مهر و صمیمیت و استحکام نخواهد داشت. حضرت زهرا علیها السلام در اوج ایثار و فداکاری به زندگی مشترک می‌نگرند. آن حضرت علیها السلام در روایاتی به مسئله ایثار و فداکاری در زندگی مشترک توجه داشت و می‌فرمود: «کان رسول الله صلی الله علیه و آله نهانی أن أسألك شیئا فقال: لاتسألین ابن عمک شیئا» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۳، ص ۳۱). رسول خدا صلی الله علیه و آله مرا نهی کردند که از تو (امام علی علیه السلام) چیزی بخواهم و می‌گفتند: «از پسرعمویت چیزی نخواه» (علوی، ۱۳۹۴).

در روایتی آمده روزی امام علی علیه السلام به حضرت زهرا علیها السلام فرمودند: «فاطمه جان آیا غذا داری تا گرسنگی ام برطرف شود؟» پاسخ دادند: «به خدایی که پدرم را به نبوت و شما را به امامت برگزید، سوگند که دو روز است در منزل غذای کافی نداریم. آنچه بود به شما و فرزندانم حسن و حسین دادم و خودم از اندک غذای موجود استفاده نکردم.» امام با تأسف فرمودند: «فاطمه جان چرا به من اطلاع ندادی تا به دنبال تهیه غذا بروم؟» حضرت زهرا علیها السلام فرمودند: «ای ابوالحسن من از پروردگار خود حیا می‌کنم که چیزی را از تو درخواست نمایم که توبه آن توان و قدرت نداری» (اربلی، ۱۴۰، ج ۲، ص ۲۶).

۴- اطاعت از همسر

پس از حادثه تلخ سقیفه، سران حکومت جدید عمر و ابوبکر برای تغییر فضای جامعه و شاید جلب نظر افکار عمومی مسلمانان تصمیم گرفتند تا به ملاقات حضرت زهرا علیها السلام رفته و از ایشان دلجویی نمایند اما حضرت فاطمه علیها السلام برای ابراز خشم و ناراحتی خود از آن‌ها، اجازه ملاقات می‌دادند تا اینکه آن‌ها به حضرت علی علیه السلام متوسل شدند و خواستند تا ایشان حضرت زهرا علیها السلام را راضی کنند. حضرت علی علیه السلام، بدون اینکه فشاری به حضرت فاطمه علیها السلام بیاورند، قضیه را مطرح کردند. حضرت فاطمه علیها السلام در پاسخ فرمودند: «البيت بيتك، والحره زوجتك، افعل ما تشاء» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۸، ص ۳۰۳)، علی جان خانه، خانه توست و من همسرتو هستم هر آنچه می‌خواهی انجام بده.

امیرالمؤمنین علیه السلام درباره حضرت زهرا علیها السلام فرمودند: «ما اغضبني ولا خرج من امري» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۳، ص ۱۲۳)، یک بار این زن در طول دوران زناشویی مرا به خشم نیاورد و از دستور من سرپیچی نکرد. فاطمه زهرا علیها السلام، با آن از عظمت و جلال در محیط خانه یک همسر و یک زن است، آن گونه که اسلام می‌گوید (خامنه‌ای، ۱۳۹۲، ص ۱۱۵).

۵- صداقت مطلق

اگر زوج خواسته‌ها و نگرش‌های خود را بر اساس صداقت بنا کنند، وضعیت زندگی آنان بهبود می‌یابد. خودافشایی همسران می‌تواند تا حد زیادی رضایت زناشویی آن‌ها را افزایش دهد. یکی از مهم‌ترین وجوه و فضایل

اخلاقی ایشان، صدیقه بودن است. رتبه‌های پایین صدیقیت، از صداقت و راست‌گویی و درستکاری است که در اخلاق انسانی و اسلامی از آن صحبت می‌شود. اما صدیق بودنی که در لسان روایات و آیات آمده است، اوج قله صداقت است که فقط ائمه علیهم‌السلام و برخی از انبیای بلندمرتبه به آن می‌رسند. در روایات به صراحت تصریح شده است که حضرت زهرا علیها‌السلام به این مقام رسیده بودند. در روایتی از امام معصوم علیه‌السلام سؤال می‌کنند که حضرت زهرا را چه کسی غسل داد؟ ایشان در پاسخ می‌فرمایند: «امام علی علیه‌السلام غسل داد؛ چرا که صدیق را جز صدیق نمی‌تواند غسل دهد (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱، ص ۲۴۹). عایشه می‌گوید: «ما رأیت أحدا قط اصدق من فاطمة غیرأبیها» (حرعاملی، ۱۴۱۴، ج ۱، ص ۲۴۹)، هیچ‌کس را راست‌گوتر از فاطمه ندیدم مگر پدرش.

حضرت زهرا علیها‌السلام در آخرین لحظات زندگی خود به حضرت امیرالمؤمنین علیه‌السلام عرضه داشت: «در تمامی طول عمر و دوران مشترک زندگی به دوش شما دروغ نگفتم و خیانتی نکردم و هیچ‌گاه با شما مخالفت نداشتم». امام علی علیه‌السلام فرمودند: «پناه بر خدا دختر پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم شما هرگز خلافت نداشته‌اید میزان پارسایی و نیکی و خداپاوری و پرهیزکاری شما خیلی برتر از آن است که با من مخالفت نمایید. به راستی که ارتحال و جدایی شما برایم بسیار دردناک و دشوار است» (علوی، ۱۳۹۸).

۶- بهترین یاور علی علیه‌السلام

حضرت فاطمه علیها‌السلام پیش از آنکه با امام علی علیه‌السلام ازدواج کند، مسئولیت خطیر او در پاسداری از اسلام و حمایت از بنیان‌گذار آن را به خوبی درک می‌کرد و

می دانست اگر مجاهدت مالی علی علیه السلام و حضور وی در عرصه های مختلف نباشد، پیشرفت اسلام در آن موقعیت حساس، با مشکل جدی مواجه خواهد شد. از این رو، رنج های ناشی از تهی دستی و فقر در محیط خانواده و کار در خانه و گاه بیرون از خانه را تحمل می کرد تا همسرش فرصتی بیشتر بیابد و به مسئولیت های دینی و اجتماعی اش بپردازد (رفیعی، ۱۳۸۶، صص ۱۱۶-۱۱۵).

فاطمه علیها السلام، در کشاکش زندگی نه تنها همفکر علی علیه السلام و همگام با او، که یاور و مددکار او در ایفای مسئولیت دینی اش بود، چندان که وقتی رسول خدا صلی الله علیه و آله از امام علی علیه السلام پرسیدند: «همسرت را چگونه یافتی؟» فرمودند: «نعم العون علی طاعه الله (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۳، ص ۱۱۷؛ آشوب، ۱۴۳۲، ج ۲، ص ۳۵۶). خوب یاوری برای اطاعت خداوند است» (قمی، ۱۳۹۰).

بدین سان، حضرت زهرا علیها السلام شریک مجاهدت های اجتماعی همسر بزرگوارش علی علیه السلام بودند و این می تواند به نوبه خود، دستورالعمل زندگی برای همه همسران باشد.

۷- احترام به همسر

یکی از اصول حاکم بر انسان ها مسئله احترام به همدیگر است. این ارزش وقتی جلوه بیشتری پیدا می کند که دو نفر به عنوان زن و شوهر در یک محیط کوچک باهم زندگی کنند که هر چه به یکدیگر بیشتر احترام بگذارند، زندگی مستحکم تر و از هر نظر شیرین تر خواهد بود. بدین جهت، سیره و روش حضرت فاطمه علیها السلام این بود که به امیرالمؤمنین علیه السلام بسیار احترام می گذاشتند (مروجی

طبرسی، ۱۳۹۳، ص ۱۳۷).

جابر بن عبدالله انصاری می‌گوید: علی و فاطمه علیهم‌السلام نزد رسول خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم رفتند و عرضه داشتند: «کدام یک محبوب‌تر هستیم؟» پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در پاسخ آن دو فرمودند: «توشیرینی فرزند را داری و علی عزت مردان را و او محبوب‌تر است، نزد من از تو» حضرت فاطمه علیها‌السلام فرمودند: «قسم به آنکه تورا برگزید و هدایت کرد و امت را به دست تو هدایت نمود تا زنده هستم، به فضل و بزرگی علی اقرار خواهم کرد» (کلابی، ۱۴۲۴، ج ۴، ص ۳۳۱؛ مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۳، ص ۳۹). این احترام متقابل موجب شد که هیچ‌گاه در هیچ مسئله‌ای نزاع نکنند. چنان‌که این مسئله بر زبان هردو جاری می‌شد (همو، ۱۳۹۱، ص ۱۴).

۸- اظهار محبت به همسر

در نظام خانواده محبت رکن اصلی است و زنان کانون این محبت‌اند و فاطمه علیها‌السلام ایفاکننده چنین نقشی در خانواده امیرالمؤمنین بود. او بهترین مردان را خوش‌برخوردترین آنان نسبت به همسرانشان می‌دانست (طبری، ۱۴۰۸، ص ۷۶) و خود نیز نیکوترین رفتار را نسبت به همسرش ابراز می‌کرد (جبّاری، ۱۳۹۲، ص ۱۰۹؛ بحرانی‌پور، ۱۳۹۴).

یکی از جلوه‌های عشق و محبت در رفتار حضرت زهرا علیها‌السلام، استفاده از الفاظ محبت‌آمیز بود. برای مثال: «روحی لروحک الفداء و نفسی لنفسک الوفاء یا ابالحسن» (موسوی، ۱۳۹۰، ج ۱، ص ۱۹۶)؛ علی جان روح من فدای روح تو و جان من سپربلاهای جان تو. استفاده از الفاظ مناسب موجب روابط مثبت و ایجاد محیطی آکنده از صمیمیت می‌شود و زمینه عکس‌العمل مناسب در همسرا

فراهم می‌کند. زندگی ایشان و امام علی علیه السلام سرشار از لحظات عاشقانه است.

امام علی علیه السلام می‌فرمایند: «دائماً به او می‌نگریستم و از دلم غم و اندوه‌ها برطرف می‌شد» (صف آرا و دیگران، بی‌تا). حضرت فاطمه رضی الله عنها به گونه‌های مختلف به بیان محبت نسبت به همسرش می‌پرداخت. از جمله در محضر پدرش حضرت علی علیه السلام را بهترین یار و بهترین همسر می‌خواند (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۳، ص ۱۱۷).

ج. تدبیر منزل

۱- تقسیم‌کار در خانه

خانواده‌ای در زندگی موفق می‌گردد که به طور مشترک و برای رسیدن به اهداف مقدس در کانون خانواده تلاش کنند و هیچ‌کدام از زن و شوهر از کار گریزان نباشند. ولی باید شئون و وظایف مشخص باشد و هریک به تناسب توان و تخصص و حوصله خویش، انجام کاری را برعهده گیرند. حضرت علی و فاطمه رضی الله عنهما، برای تقسیم‌کار به حضور پیامبر خدا صلی الله علیه و آله رسیده و درخواست نمودند تا آن حضرت تکلیف هریک را در امور خانه مشخص کنند. چنانچه امام باقر علیه السلام می‌فرمایند: «رسول خدا نیز چنین تقسیم‌کار کردند: به امیرالمؤمنین دستور دادند کارهای خارج از خانه را انجام دهند و به دخترش فاطمه نیز فرمودند که کارهای داخل خانه را اداره نمایند. آن بانوی دو عالم از این تقسیم‌کار بسیار خوشحال شدند» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۳، ص ۸۱؛ متقی، ۱۴۱۹، ج ۱۶، ص ۳۴۱).

و امام صادق علیه السلام می فرمایند: «امیرالمؤمنین در انجام کارهای خانه هیزم جمع می کرد و آب می کشید و می آورد و خانه را جارو می کرد و مادرم زهرا علیها السلام نیز جوها را آرد می کرد و سپس خمیر می نمود و آنگاه نان می پخت» (حرعاملی، ۱۴۱۴، ج ۱۲، ص ۲۴ و ج ۱۴، ص ۱۶۴). از این دو حدیث استدلال می شود که حضرت امیرالمؤمنین و فاطمه زهرا علیها السلام، با انضباط خاص وظایف خانه را انجام می دادند و کار آنان مشخص بود و درعین حال مولای متقیان، علاوه بر کارهای خارج از خانه، در امور داخلی خانه نیز به همسرشان کمک می کردند و کلمه «جارو» می کرد به این موضوع دلالت دارد (بابازاده، ۱۴۱۸، صص ۱۲۳-۱۲۲).

در روایات آمده است که روزی رسول خدا صلی الله علیه و آله وارد خانه دخترش زهرا شد و مشاهده کرد که دختر و دامادش هر دو مشغول کارند و به کمک یکدیگر در کنار آسیاب دستی نشسته و به آرد کردن می پردازند. پس از سلام و احوالپرسی فرمودند: «کدام یک خسته ترید تا من به جای او بنشینم و کار را به پایان برسانم؟» علی علیه السلام عرض کرد: «یا رسول الله دخترت فاطمه» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۳، ص ۵۰). این حدیث نیز می رساند که امیرالمؤمنین علیه السلام در کارهای داخل خانه به فاطمه علیها السلام کمک می کرد. حضرت زهرا علیها السلام، علاوه بر اینکه امور مربوط به خانواده را در داخل و خارج خانه با شوهرش تقسیم کرده بود، با خادمه اهل بیت جناب فضا نیز کارهای خویش را به طور منظم و با تناوب انجام می دادند. اگر فضا یک روز کار می کرد، روز دیگر استراحت می نمود و حضرت خود به کارها می پرداخت (بابازاده، ۱۴۱۸، صص ۸۰-۷۸).

نتیجه گیری

هدف از این پژوهش بیان شیوه همسررداری در سیره فاطمی است. حضرت

فاطمه رضی الله عنها الگو و نمونه‌ای والا در زمینه همسررداری است؛ ایشان علی‌رغم سن کم و داشتن فرزندان خردسال، با جایگاه و مسئولیت مهم همسررداری آشنا بودند و همواره تلاش می‌کردند در زمینه‌های گوناگون، این وظیفه خطیر را به خوبی انجام دهند و هیچ‌گونه کاهلی در همسررداری از ایشان گزارش نشده است. به همین دلیل، زنان مسلمان که نیمی از جمعیت جامعه را تشکیل می‌دهند، باید سبک و شیوه ایشان را در همسررداری پیروی نمایند تا بتوانند خانواده‌ای سالم و موفق و مورد تأکید آیات و روایات داشته باشند. از این تحقیق نکات زیر به دست می‌آید:

۱. شیوه همسررداری در سیره فاطمی در سه بخش مسائل اقتصادی، عاطفی و تدبیر امور منزل قابل بررسی است: حضرت زهرا رضی الله عنها در تمام دوران زندگی خویش با همسرشان مدارا و سازگاری داشتند و بر مشکلات و کمبودهای اقتصادی زندگی صبر و مدارا می‌نمودند و هیچ‌گاه همسر خویش را به خاطر مشکلات اقتصادی سرزنش نمی‌کردند.

۲. ایشان در زمینه عاطفی نیز در همه حال از همسر خویش اطاعت می‌نمودند و صداقت و راست‌گویی را سرلوحه زندگی خویش قرار داده بودند و همیشه به زینت ظاهری و آراستگی برای همسر خویش اهمیت می‌دادند. در تمام موقعیت‌های زندگی، بهترین یار و یاور برای همسر خویش بودند و به همسر خویش بسیار علاقه داشته، احترام ایشان را همیشه حفظ می‌کردند. علاوه بر این، حضرت زهرا رضی الله عنها با خانه‌داری و تقسیم کارهای خانه، به تدبیر امور منزل خویش می‌پرداختند و همسررداری خویش را در این زمینه‌ها به نحو احسن انجام می‌دادند.

منابع

*قرآن کریم

۱. ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۳۷۶، امالی شیخ صدوق، شرح محمد باقر کمره‌ای، تهران، کتابچی.
۲. اربلی، علی بن عیسی، ۱۴۰۱ق.، کشف الغمه، بیروت، دارالکتاب اسلامی.
۳. آشوب، رشیدالدین ابی عبدالله، ۱۴۳۲ق.، مناقب، قم، مکتبه الحیدریه.
۴. امینی، ابراهیم، ۱۳۹۴، فاطمه زهرا^{علیها السلام}، بانوی نمونه اسلام، بی جا، شفق.
۵. بابا زاده، علی اکبر، ۱۳۸۶، سیری در سیره حضرت زهرا^{علیها السلام}، چ دوم، قم، نشر هاجر.
۶. _____، ۱۴۱۸ق.، تحلیل سیره فاطمه زهرا^{علیها السلام}، چ دوم، قم، انصاریان.
۷. بحرانی اصفهانی، محمد باقر، ۱۴۰۵ق.، عوالم، قم، مدرسه الامام المهدي^{علیه السلام}.
۸. بحرانی پور، امل، ۱۳۸۸، دانستنی‌های فاطمی، قم، عترت.
۹. _____، ۱۳۹۴، «حضرت فاطمه بهترین همسر، نیکوترین مادر»، پژوهشی زنان با رویکرد اسلامی، ش ۳، ص ۲۲-۵.
۱۰. تقوی، سهله، ۱۳۸۴، «زیبایی شناسی رفتاری و گفتاری حضرت زهرا درباره همسرش»، مجله گنجینه، ش ۵۳.
۱۱. جبباری، محمدرضا، ۱۳۹۲، سیره اخلاقی و سبک زندگی حضرت زهرا^{علیها السلام}، قم، نشر معارف.
۱۲. جلیل زاده، سمانه، ۱۳۹۷، سبک زندگی قرآنی حضرت زهرا^{علیها السلام}، مراغه، دانشکده علوم قرآنی کارشناسی ارشد.
۱۳. جمعی از محققان، ۱۳۸۹، فرهنگ نامه اصول، قم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۱۴. حر عاملی، محمد بن حسن، ۱۴۱۴ق.، وسائل الشیعه، قم، موسسه آل البيت^{علیهم السلام}.

لاحياء التراث.

۱۵. حکیم، منذر، ۱۳۸۵، پیشوایان هدایت صدیقه کبری حضرت فاطمه علیها السلام، عباس جلالی، بی جا، مجمع جهانی اهل بیت.
۱۶. حلیمه، صغری، ۱۳۹۹، الگوهای رفتاری حضرت فاطمه زهرا علیها السلام، چ پنجم، قم، مشهور.
۱۷. حویزی، علی بن جمعه، ۱۴۱۵ق.، تفسیر نورالثقلین، هاشم رسولی، قم، اسماعیلیان
۱۸. خامنه ای، علی (آیت الله)، ۱۳۹۲، قطره از دریا نشان می دهد، شرح محمد باقر حسینی، چ چهارم، بی جا، انتشارات مسیا.
۱۹. خوارزمی، موفق بن احمد، ۱۴۱۱ق.، المناقب، قم، جامعه مدرسین فی الحوزه العلمیه بقم.
۲۰. راغب اصفهانی، محمد حسین، ۱۴۱۲ق.، المفردات فی غریب القرآن، بیروت، دارالشامیه.
۲۱. رضوانی، علی اصغر، ۱۳۸۹، الگوی برتر: درس هایی از زندگی حضرت زهرا علیها السلام، قم، مسجد جمکران.
۲۲. رفیعی، علی، ۱۳۸۶، سیره اخلاقی تربیتی حضرت فاطمه علیها السلام، چ دوم، بی جا، اداره آموزش عقیدتی سیاسی نمایندگی ولی فقیه در سپاه.
۲۳. شبیر، عبدالله، ۱۴۲۸ق.، جلاء العیون، بیروت، دارالمرتضی.
۲۴. صف آرا، مریم و سیف اللهی نصرآبادی، فاطمه، بی تا، «رفتارشناسی دینی - روان شناختی حضرت زهرا علیها السلام در بعد همسر داری: محور تحکیم خانواده»، sfbtparenting.ir
۲۵. طباطبایی، محمد حسین، ۱۳۷۴، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه محمد باقر موسوی، چ پنجم، قم، انتشارات اسلامی.

۲۶. طبری، محمد بن جریر، ۱۴۰۸ق.، دلائل الامامه، بیروت، موسسه الاعلمی للمطبوعات.
۲۷. علوی، عبدالله، ۱۳۹۴، «سبک زندگی فاطمی سیره اجتماعی حضرت زهرا[ؑ]: آیین همسرداری»، مبلغان، شماره ۱۸۸، صص ۲۷-۱۹.
۲۸. عمید، حسن، ۱۳۸۰، فرهنگ فارسی عمید، چ سی ام، تهران، نشر سپهر.
۲۹. فخرالدینی نجفی، غلام محمد، ۱۳۸۱، فاطمه زهرا محور هستی، بی جا، بی نا.
۳۰. قمی، عباس، ۱۳۹۷، بیت الاحزان، ترجمه مجتبی خورشیدی، بی جا، طویای محبت.
۳۱. کلابی، عبدالوهاب بن حسن، ۱۴۲۴ق.، مناقب امام علی بن ابی طالب، ترجمه محمد باقر بهبودی، بیروت، دارالاضواء
۳۲. کلینی، محمد بن یعقوب، ۱۳۸۸، اصول کافی، شرح علی اکبر غفاری، چ چهارم، تهران، دارالکتب الاسلامیه.
۳۳. کوفی، فرات بن ابراهیم، ۱۴۰۱ق.، تفسیر فرات کوفی، تهران، وزارت الثقافه و الارشاد الاسلامی.
۳۴. متقی، علی ابن حسام الدین، ۱۴۱۹ق.، کنز العمال، شرح محمود عمر میاطی، بیروت، دارالکتب العلمی.
۳۵. مجلسی، محمد باقر، ۱۴۰۳ق، بحار الانوار، بیروت، داراحیاء التراث العربی.
۳۶. مروجی طبرسی، محمد جواد، ۱۳۹۱، چند تابلو برای نصب، مشهد، آستان قدس رضوی.
۳۷. —، ۱۳۹۳، سیره حضرت فاطمه[ؑ]، چ دوم، قم، بی نا
۳۸. مفید، محمد بن محمد، بی تا، ارشاد المفید، ترجمه محلاتی، سید هاشم، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

۳۹. موسوی، علی، ۱۳۹۰، کوکب دری، بی جا، دارالتفسیر.

- ۴۰. Sfbtparenting.ir
- ۴۱. WWW.Leader.ir
- ۴۲. article.tebyan.net
- ۴۳. Tebyan.net
- ۴۴. Beytoote.com
- ۴۵. Hawzah.net
- ۴۶. Namnak.com
- ۴۷. Shia_news.com
- ۴۸. Nardebanmovafaghiat.ir

